

Iets over de waterhuishouding in Staveren

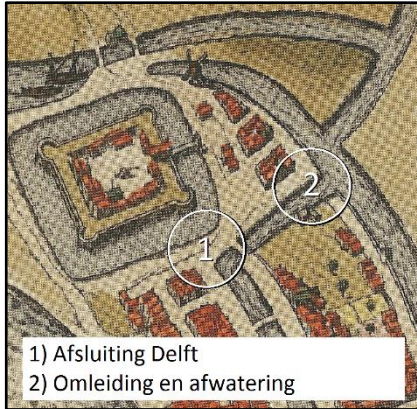
Sinds de Middeleeuwen is Friesland omgeven door zeedijken. Men neemt aan dat de bouw van zeeweringen tussen 700 en 800 is gestart en rond het jaar 1000 gereed was. De zeewering was niet te vergelijken met de IJsselmeerdijk die we nu kennen. Het was eerder een lage kade die met de beperkte middelen uit die tijd van materiaal uit de omgeving aangelegd zal zijn. Overigens heeft deze kade westelijker gelegen dan de bestaande zeedijk. Deze kade sloot volgens de geschiedschrijvers ook de westelijke monding van de Middellzee, even ten noorden van Hindeloopen, van de Zuiderzee af. Hierdoor raakte men tevens beschutte verbinding met de waddenzee kwijt.

Uit de 14^e eeuw zijn bronnen bekend waaruit blijkt dat er georganiseerde instanties verantwoordelijk waren voor de dijken. De oude kade was inmiddels door stormvloed en zeespiegelstijging weggeslagen en Staveren was naar het oosten verplaatst. In 1325 was Thijdeman Ghelmaerszoon, burger uit Staveren, belast met "onze Scoutambacht van den dike ende van den gheeste benoirden zent Odulph Cloester van Staveren". Aan het einde van de 14 eeuw, in 1398, werd Tydeman Hoppers met het schoutambacht van Staveren belast om de zeedijk in de Zuidwesthoek vanaf het Rode klif te verzwaren.

Ten tijde van de Saksische overheersing zijn er weliswaar ook aanwijzingen van een geregeld dijkbeheer, maar in het begin van de 16^e eeuw zijn onder Karel V de ons nog bekend klinkende dijk- en waterschappen opgericht, zoals de Contributie Hemelummer Oldephaert en Aanhorige Zeedijken (1533).

In het zogenoemde Contributiehuis, waar de vergaderingen werden gehouden, was beneden ook de herberg "Het Vergulden Hoofd" gevestigd. Het gebouw stond ten zuiden van het stadhuis, nu Voorstraat nummer 98. Het adres van 't Stavens Krantsie!

Staveren was destijds een soort Venetië van de lage landen, althans

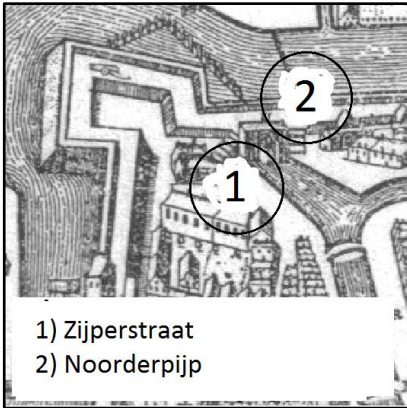
- 1) Afsluiting Delft
- 2) Omleiding en afwatering

wat de waterhuishouding betrof. Het zoute zeewater stroomde bij eb en vloed via de Zuider- of Vissershaven de stad uit en in. Schippers werd hier en in de Delft in oude tijden een veilige haven geboden. In 1412 nodigde Staveren doorreizende kooplieden aan om hun goederen op te slaan "aen unse Diep, dat wi hieten de Deelfff".

De waterkering die het achterland beschermde lag ten oosten van de stad.

De Delft werd in het noorden afgesloten toen er in 1522 ter plaatse van het latere QVC-voetbalveld een blokhuis werd gebouwd. Op bijgevoegd fragment van de oude kaart van Braun en Hogenberg uit 1584 hierboven is dit te zien bij (1). De rechtstreekse waterverbinding met de Noorderhaven kwam daarmee te vervallen. We vermoeden dat er toen een omleiding voor de schepen werd gemaakt via de latere Noorderpijp. In de 17^e eeuw werd het water tussen de Delft en de Schans overigens ook nog het "Diept" genoemd (2).

Het naar het noorden afbuigende deel van deze omleiding of afwatering is vermoedelijk al snel voor de scheepvaart overbodig geraakt. Men heeft de afwatering vermoedelijk daarom gelijk met de aanleg van de stadswallen, vanaf ca 1580, gedempt en van een verharding voorzien. Met een verwijzing naar de oude functie noemde men dit gedeelte vervolgens de Zijperstraat. Zijpe betekent immers afwatering. De naam Zijperstraat komt onder meer voor op de kaart van Schotanus uit 1644 (zie kaartfragment bij 1).

- 1) Zijperstraat
- 2) Noorderpijp

Op de oude kaart van Schotanus zijn ook waterpoorten of "pijpen" te zien die gelijk met de fortificaties vanaf 1580 zijn aangelegd. De twee pijpen lagen ter plaatse van de twee huidige bruggen in de Schans en beschermden het achterland tegen het zeewater. Op het kaartje is de Noorderpijp te zien (2). De schutsuis in de Noorderhaven hield het zeewater daar tegen.

De zeezijde van de stad werd

versterkt met houten paalwerken, die ook op de Schotanuskaart goed te zien zijn.

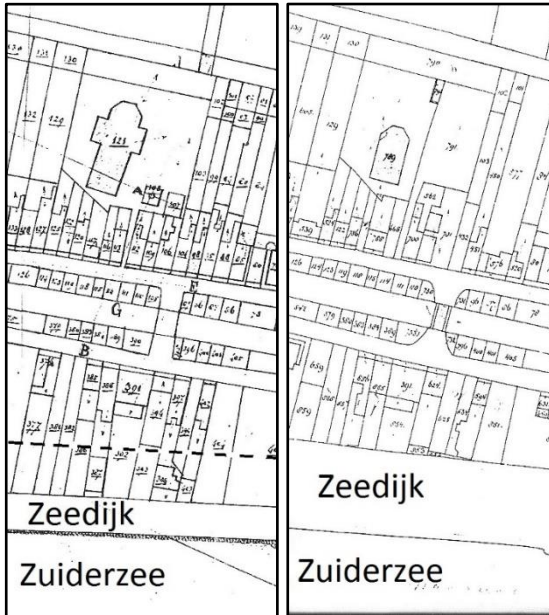
Het zilte water heeft er overigens voor gezorgd dat niet de gebouwen maar de bomen pas jaren na de aanleg van de Afsluitdijk het silhouet van de stad markeren. Hoewel: uit oude archieven weten we dat er wel boomgaarden en fruitbomen zijn geweest, zoals het Appelhof van Syts Reijners ('t Stavers Krantsie nr. 32).

Hoe moeten we ons dat nu voorstellen?

In de 10^e eeuw lag de zee misschien wel een meter lager dan nu. Het Staveren van nu moet dan ook langzamerhand stukje bij beetje opgehoogd zijn. Dat blijkt ook uit de archeologische vondsten in en rond de stad. Grond die men in de 19^e eeuw overigens weer afgroef en verkocht. De vraag kan gesteld worden waar men destijds dat ophoogmateriaal voor de stad vandaan haalde.

In de 19^e eeuw lag het laagwater in de Zuiderzee tussen 0,20 en 0,30 meter beneden N.A.P. Het "vaste" peil lag op 0,40 meter beneden N.A.P. en het hoogwater lag bij de huidige Afsluitdijk op 0,60 meter boven N.A.P. Kortom, er zal in de Delft zeker een halve meter tijverschil hebben bestaan, wat betekende dat afgemeerde schepen er tijdens laag water konden droogvallen.

In het begin van de 18^e eeuw was de oude houten zeewering door paalworm dermate aangetast dat men besloot deze te vervangen door een aarden zeedijk.

De dijk werd vanaf de zeereep landinwaarts aangelegd en had in eerste instantie een breedte van ongeveer 16 meter. Later in de 19^e eeuw is de zeedijk nog een keer verhoogd en verzwaard tot een breedte van ongeveer 40, zodat een strook van de oude stad onder het dijkprofiel begraven ligt. Op bijgevoegde kadasterkaartjes ter hoogte van het Contributiehuis uit resp. ca 1815 en 1887 is de verbreding te zien.

Met de aanleg van de nieuwe dijk werd rond 1737 ook de Zuider- of Visserdhaven definitief van de zee afgesloten en werd de Delft binnenwater. Sindsdien maakt de Delft deel uit van het boezemwater in Friesland. In 1873 werd bij Galamadammen een winterpeil van 0,08 meter beneden A.P. gemeten. Het huidige Wetterskip Fryslân hanteert thans het hele jaar een streefpeil van 0,52 meter beneden N.A.P.

Friesland werd vroeger regelmatig door vreselijke stormvloeden geteisterd. De ongeveer 5 meter hoge zeedijk mocht niet voorkomen dat tijdens het noodweer in februari 1825 een groot deel van de Zuidwesthoek onder water kwam te staan. Uit overleveringen blijkt

dat in Staveren zelfs huizen tot de fundering werden weggespoeld en dat de turven door de straten dreven. Ook de laatste Staverse zoutkeet van Pieter Lootsma werd van de dijk geslagen. Er werden zelfs delen van oude funderingen bloedgelegd die onder de dijk begraven lagen. Naar verluid zouden deze fundamente er zelfs voor gezorgd hebben dat er niet meer schade aan de zeedijk kon ontstaan. Hoe hoog het zeewater hier toen precies kwam is niet gevonden, maar het zou plaatselijk 74 Nederlandse el (=gelijk aan 74 cm) boven het hoogste winterpeil hebben gestaan. Uitgaande van het hiervoor genoemde winterpeil bij Galamadammen dus tegen de 70 cm boven N.A.P. Als men bedenkt dat de hoogste delen van Stavoren, zoals de Voorstraat en de vloer van de Sint Nicolaaskerk op iets meer dan één meter boven het N.A.P. liggen kan men zich de enorme ravage inbeelden.

Studiegroep Oud Staveren (www.oudstaveren.nl)

****

Bronnen etc. (niet gepubliceerd in 't Stavers Krantsie)

Leefbaar Laagland, G.P. van de Ven, 1993.

Westergo's IJsselmeerdijken, Dr. M.P. v. Buijtenen en Mr. H.T. Obreen, 1956.

- Paladie achter Staveren blz. 46
- Sluis te Staveren, 1584, blz. 43
- Zeedijk vervanging paalwerken (1825)

Stavoren, hoofdstad van de Friese kusten, B. Boarnstra e.a. 2011
De watersnood van 1825.

<http://www.hethooghiem.nl/Geschiedenis/WATERSNO.pdf>

<http://www.warkumserfskip.nl/id406.htm>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Stormvloed_van_1825

van J. van Leeuwen: Gesch. Tafereel van Watervloed en overstromingen (1826).

Hoogtekaart:

- Hoogte Voorstraat 0,75 – 1,00 + nap
- Achterdelft -0,25 – 0 nap
- Schans 0,25 + nap
- Meerlanden 1,25 - nap

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2014/03/05/gratis-gebruik-van-actuele-digitale-hoogtekaart-van-nederland>

- IJsselmeer Zomerpeil 0,20 m - NAP
- Winterpeil 0,40 m – NAP
- Polderpeil
- Waterschap Friesland streefpeil 0,52 m - nap

<http://wiki.woudagemaal.nl/w/index.php/Polderpeil>